

Re-evaluating the Role of Cultural Systems in Confronting the Offense of "Improper Veiling

Qasem Eslaminia* (Corresponding Author)

Assistant Professor, Department of Law, University of Zabol, Zabol, Iran.

Email: eslminia@uoz.ac.ir

Davoud Seifi Qaretiagh

Assistant Professor, Department of Law, University of Zabol, Zabol, Iran.

Email: dseify@uoz.ac.ir

Use your device to scan
and read the article online

Citation Eslaminia, Q., Seifi Qaretiagh, D. (2025). Re-evaluating the Role of Cultural Systems in Confronting the Offense of "Improper Veiling. [Islamic Law \(A Quarterly Journal of Law\)](#). 22 (87): 173-204.

 [10.22034/ilaw.2024.713385](https://doi.org/10.22034/ilaw.2024.713385)

Received: 18 January 2023 , Accepted: 08 May 2024

Abstract

Bad clothing as a religious-social and even political and cultural challenge in today's Iranian society more than any other factor requires the adoption of ethical strategies through cultural systems, prior to coercive and police encounters that result from the desirability of populist criminal policy over criminal policy. Security is in that area. Adhering to the rules of clothing, with an ethical approach and beyond social requirements, which is influenced by cultural-educational strategies, gives this regulation a moral character, and the result is the creation of scope and conscientious and rational capacity to accept it. Being ethical in dealing with bad clothing requires that, firstly, cultural systems introduce the hijab as a moral-behavioral virtue and, taking into account the requirements of the modern age, use the moral concepts accepted by the society, which are rooted in the religion and culture of the people, and secondly. The realization of goals such as rehabilitation and expressionism should be achieved more than anything with previous cultural measures, and as a result, the subjects of criminal law, feeling the dependence of their value and dignity on the hijab law, should assume a human-moral mission to obey the law and react Police should also be associated with backgrounds and cultural themes. Based on this, ethics, people and police will play a role as three sides related to the field of coverage by cultural systems.

Keywords

Morality, crime, punishment, cultural, deterrence, bad clothing, police.

Extended Abstract

1. Introduction

In contemporary Iranian society, the phenomenon of “improper veiling” (bad-pushashi) has transformed into a multifaceted challenge involving religious, social, political, and cultural dimensions. Unlike “natural crimes” such as murder or theft, which possess inherent and immediate harmful qualities, improper veiling is often categorized as an instrumental or preparatory behavior. Within the legal framework, it is viewed as a preventative prohibition aimed at curbing subsequent social harms, such as the erosion of the family unit, the spread of divorce, or crimes against chastity. However, because the negative effects are not always immediate or tangible to the general public, many citizens perceive mandatory veiling as a conflict with personal liberty and individual choice.

This tension is exacerbated by the expansion of global media and virtual spaces, which have normalized non-veiling behaviors across the world, leading some sectors of society to question the necessity of religious dress codes. The sources argue that addressing this issue requires a fundamental shift from a security-oriented criminal policy to a people-oriented one. This transition involves prioritizing ethical and cultural strategies over coercive police intervention. The ultimate goal is to move beyond mere legal compliance toward an ethical commitment rooted in the “inner perception of modesty” (affaf), which fosters the rational and conscientious capacity for citizens to accept veiling as a moral virtue rather than a forced mandate.

2. Research Methodology

This study utilizes a qualitative library-based research methodology, synthesizing information from original Sharia sources (such as the Quran and Nahj al-Balagha) and contemporary literature in the fields of ethics, sociology, and criminal law. The research defines “cultural systems” as a network of interconnected institutions—including the Ministry of Education, universities, seminaries, the Islamic Propagation Organization, and national media—that play a direct or indirect role in managing public thought and reinforcing social beliefs. The study’s framework is built upon the interaction of four central elements: the target community, culture, ethics, and the police. By analyzing these components, the research seeks to explain how cultural strategies can lead to “self-deterrence” regarding veiling regulations.

3. Research Findings

The research identifies several critical insights regarding the strategic role of cultural systems in managing the social perception and practice of veiling:

The Primacy of Inner Deterrence: The most effective method for preventing improper veiling is influencing the will and intention of the individual. Drawing on the teachings of Imam Ali, the sources assert that if an individual does not possess an internal monitor or “preacher” within their soul, external warnings and coercive measures will remain ineffective. Effective deterrence must be “etched” into the citizen’s conscience through soft cultural and educational measures so that the need for costly external enforcement is reduced.

- **Hijab as an Ethical Virtue:** Cultural systems must present hijab not merely as a legal or administrative requirement but as an ethical virtue. By using concepts rooted in the public’s existing religious and cultural framework—such as dignity (karamat), modesty (affaf), and shame (haya)—these systems can generate a “shaping of the conscience”. When veiling is perceived as an ethical “good” essential to a healthy personality, it gains a level of legitimacy and social acceptance that force cannot achieve.
- **The “Utilitarian” and “Sacred” Framework:** In a modern, market-driven society, cultural systems should highlight both the sacred nature of veiling and its utilitarian benefits. The research references Quranic verses to illustrate that veiling is intended to prevent social harassment (Ahzab: 59), ensure “purity of heart” (Ahzab: 33), and guard against “diseased hearts” in society (Ahzab: 32). Presenting veiling as a “beneficial trade” for the individual’s safety and family stability aligns with the human tendency to seek personal benefit.
- **Ethical Guidelines for Police Interaction:** Since veiling is primarily an ethical and spiritual matter, any police response must be differentiated from the handling of violent crimes. The research identifies three ethical pillars for law enforcement: Dignity, treating the offender with respect and avoiding violence; Gradualism, following the religious stages of “enjoining good” only when a positive result is probable; and Justice, avoiding selective or discriminatory enforcement, which creates social resentment and erodes legal legitimacy.
- **Expressivism and Rehabilitation:** Cultural systems are vital for “expressivism” (Balaagh-e-Mobin), where the law communicates the community’s collective moral disapproval of a behavior. This helps internalize the “shame” of the offense, facilitating rehabilitation. A criminal response is

only the final link in a chain of public moral evaluation; it should serve to reinforce the social consensus that improper veiling is a “moral evil” rather than a mere violation of state rules.

4. Conclusion

The study concludes that the prevailing social friction regarding veiling in Iran is largely a consequence of the failure and negligence of cultural systems. These institutions have largely failed to produce the necessary intellectual and cultural content to justify veiling as a human and ethical virtue, effectively leaving the police alone in a confrontational struggle against shifting social norms. The sources suggest that criminalization without cultural persuasion results in a “legalism of fear” that devalues human dignity. For veiling to be socially sustainable, it must be “veiling rooted in modesty” (affaf), arising from an individual’s voluntary and rational choice. The research recommends a thorough pathology of past cultural strategies and a shift toward using modern psychological and social sciences to internalize the value of modesty. Ultimately, a system that relies on internal monitors (conscience) is far more efficient and respectful of human dignity than one that relies solely on external punishment.

Funding

According to the corresponding author, this research received no specific grant from any funding agency.

Authors’ Contributions

All authors contributed to the design, implementation, and writing of the manuscript and approved the final version of the article.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

بازخوانی نقش سامانه‌های فرهنگی

در مقابله با بزه «بدپوششی»

قاسم اسلامی نیا* (نویسنده مسئول)

استادیار گروه حقوق، دانشگاه زابل، زابل، ایران.

داود سیفی قره‌تیاق

استادیار گروه حقوق، دانشگاه زابل، زابل، ایران.

Email: eslminia@uoz.ac.ir

Email: dseify@uoz.ac.ir

استناد اسلامی نیا، قاسم؛ سیفی قره‌تیاق، داود (۱۴۰۴). بازخوانی نقش سامانه‌های فرهنگی در مقابله با بزه «بدپوششی». فصلنامه حقوق اسلامی، ۲۲ (۸۷): ۱۷۳-۲۰۴

doi: 10.22034/ilaw.2024.713385

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۹

چکیده

«بدپوششی» به‌عنوان یک چالش مذهبی-اجتماعی و حتی سیاسی و فرهنگی در جامعه امروز ایران بیش از هر عاملی نیازمند اتخاذ راهبردهای اخلاق مدارانه از طریق سامانه‌های فرهنگی، مقدم بر برخوردهای قهری و پلیسی است که ناشی از مطلوبیت سیاست جنائی مردم‌گرایانه بر سیاست جنائی امنیت مدار در آن حوزه است. التزام به مقررات پوشش، با رویکرد اخلاقی و فراتر از الزامات اجتماعی که متأثر از راهبردهای فرهنگی- تربیتی و رویکرد عقیفانه جامعه باشد، به این مقرر صیغه اخلاقی می‌بخشد و نتیجه آن ایجاد وسعت و ظرفیت وجدانی و عقلانی برای پذیرش آن است. مساعی این نوشتار اثبات این موضوع است که اولاً ضرورت دارد سامانه‌های فرهنگی با معرفی حجاب به‌عنوان یک فضیلت اخلاقی- رفتاری و با در نظر داشت اقتضائات نوین، از مفاهیم اخلاقی مورد قبول جامعه که ریشه در دین و فرهنگ مردم دارد استفاده نمایند و ثانیاً تحقق اهدافی همانند بازپروری و بیان‌گرایی، بیش از هر چیزی با تدابیر پیشینی فرهنگی محقق گردد و در نتیجه تابعان حقوق کیفری با احساس وابستگی کرامت‌ارزشی خود به قانون حجاب، برای خود یک رسالت انسانی- اخلاقی در تبعیت از قانون پوشش قائل گردند و واکنش پلیسی نیز با پیشینه‌ها و مضامین فرهنگی همراه باشد. بر این اساس تلازم اصطلاح حجاب و عفاف دال بر آن است که حجاب مطلوب باید ناشی از نظام ادراکی عقیفانه افراد باشد که بیش از هر چیزی یک موضوع اخلاقی محسوب می‌گردد. لذا این نوشتار با استفاده از تحقیقات کتابخانه‌ای در منابع اصیل شرعی و معاصر در حوزه‌های اخلاق و حقوق کیفری، مشتمل بر ترسیم بعضی از مهمترین راهبردهای اخلاقی برای سامانه‌های فرهنگی در راستای تحقق حجاب مبتنی بر عفاف است.

واژگان کلیدی

اخلاق، جرم، مجازات، فرهنگی، بازدارندگی، بدپوششی، پلیس.

مقدمه

جنبه‌های آسیب‌زای رفتارهای واجد ممنوعیت کیفری بسته به نوع رفتار متفاوت است. برخی از رفتارها اصالتاً و ذاتاً آسیب‌زا هستند (قتل، اختلاس، سرقت و...) اما پاره‌ای از ممنوعیت‌های کیفری جنبه مقدماتی و آلی برای خسارت‌ها و آسیب‌های بعدی دارند که گاه از آنها با عنوان جرائم مانع و بازدارنده یاد می‌گردد. بدپوششی و بی‌حجابی (صرف نظر از آثار منفی روحی و باطنی آن) رفتاری است که به‌صورت مقدماتی موجب وقوع سایر جرایم همانند جرایم منافی عفت (نور: ۳۰) و یا سایر آسیب‌ها همانند گسترش پدیده طلاق می‌گردد. ویژگی آلی و مقدماتی بودن ممنوعیت بدپوششی باعث می‌گردد که قبح و ناشایستگی آن برای گروه کثیری از مردم قابل درک نباشد و حتی الزام به رعایت حجاب شرعی را در تعارض با اصل آزادی و اختیار بدانند. در واقع زمانیکه بین حجاب به‌عنوان یک رفتار ظاهری و عفاف به‌عنوان یک درک باطنی و فکری از مقوله حجاب انشقاق حاصل می‌گردد پدیده حجاب از بستر و مجرای اصلی خود خارج می‌گردد و جامعه هدف و مراجع قانونی مرتبط را در تعارض و اصطکاک شدید قرار می‌دهد. از طرفی با گسترش فضاهای رسانه‌ای و مجازی در زندگی مردم و تبدیل جهان به دهکده‌ای کوچک و به‌هنگار بودن بی‌حجابی در غالب کشورهای جهان، اصل پدیده حجاب به‌عنوان یک ضرورت اجتماعی و فرهنگی از طرف بسیاری از تابعان حقوق کیفری مورد سؤال است. با توجه به تهدیدها و چالش‌های بنیادین اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و... علیه پدیده پوشش دینی و عدم التزام طیف قابل ملاحظه‌ای از مردم به آن مقرر، عملیاتی نمودن قانون پوشش، مستلزم تمهید عوامل متعدد فکری، فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی است. در این بین تبیین و تشریح معرفی جنبه‌های اخلاقی و معنوی پدیده پوشش توسط سامانه‌های فرهنگی برای جامعه هدف، به‌عنوان یکی از مهمترین عوامل تکوین اقلان شهودی - عقلانی نسبت به

پدیده پوشش محسوب می‌گردد که می‌توان از آن به‌عنوان اخلاق‌مداری در مقابله با بدپوششی یاد نمود. سامانه در مفهوم سیستم، نهاد، سازمان و... استعمال می‌گردد و منظور از آن مجموعه‌ای از اجزاء به هم پیوسته است که با نظمی مشخص به دنبال تحقق هدف واحدی در یک مجموعه هستند. فرهنگ نیز به معنای مجموعه‌ای از اعتقادات، باورها، علم، دین، اخلاق و هنر است (عیوضی، ۱۳۸۷، ص ۲۵۵) بر این اساس سامانه‌های فرهنگی به تمامی نهادها، ارگانها، سازمانها و به‌طور کلی مجموعه‌هایی گفته می‌شود که به‌صورت مستقیم یا غیر مستقیم در صدد تقویت و یا اصلاح اعتقادات، و باورهای مردم با استفاده از مؤلفه‌هایی همانند علم، دین، اخلاق و هنر هستند. سازمانهایی همانند آموزش و پرورش، دانشگاهها، حوزه‌های علمیه، سازمان تبلیغات، وزارت فرهنگ و... اعم از دولتی و یا غیر دولتی هر کدام جزئی از سامانه‌های فرهنگی هستند. سامانه‌های فرهنگی برای تحقق اهداف خود باید از انسجام و هماهنگی درونی و برونی برخوردار باشند (لازرز، ۱۴۰۱، ص ۶۶) لذا منظور این نوشتار از سامانه‌های فرهنگی تمامی ارگانها، مراجع، سازمانها و نهادها و... هستند که با تولید محتوا در حوزه‌های گوناگون نوشتاری، دیداری، رسانه‌ای و... به نحوی در زمینه مدیریت افکار جامعه نقش دارند.

مع الوصف به‌نظر می‌رسد گروهی از افراد جامعه، با نادیده‌انگاری اهمیت نقش و جایگاه سامانه‌های فرهنگی در زمینه مقابله با بدپوششی به‌عنوان یک جرم یا ناهنجاری، از پلیس و تابعان حقوق کیفری صرفاً التزام ظاهری به قانون را بدون لحاظ انگیزه‌های اخلاقی (در بستر رضایت و انتخاب) و بدون توجه به بایسته‌های اخلاق‌مداری می‌طلبند. رویه مزبور شاید در مقابله با جرائمی همانند سرقت و قتل که دارای آسیبهای محسوس و آنی است مؤثر باشد؛ لیکن در زمینه مسائلی که دارای ماهیتی اخلاقی و فرهنگی هستند نتیجه معکوس خواهد داد و باعث می‌گردد که سامانه‌های

فرهنگی و رسانه‌ای پیش از آنکه با استمداد از ظرفیت علم اخلاق (به‌عنوان مظهر اراده و انتخاب انسان) با تولید محتواهای اخلاقی به دنبال ارتقاء ادراک انسان نسبت به آسیب‌های نفسانی جرم و استمداد از ظرفیت‌های اخلاقی او و تحقق خویش بازدارندگی باشد؛ (ریچارد، ۱۳۹۷، ص ۳۰) پلیس را در میدان کارزار با ناهنجاریها تنها رها نمایند و نقش خود را تنها در صدور اعلامیه و یا سخنرانیهای کلی و یک‌طرفه برای تحقق حجاب بدانند.

باتوجه به تأثیرات شگرف و متنوع اخلاق‌مداری در تقویت نهادهای فرهنگی و متعاقباً ارتقاء التزام و پایبندی مردم به هنجارهای کیفی (میشل بست، ۱۳۷۲، ص ۱۰۹) و فقر تحقیقات بنیادین در این زمینه، پلان این نوشتار در راستای معرفی راهبردهای اخلاقی برای سامانه‌های فرهنگی، بر مبنای پاسخگویی به دو سؤال مهم طرح ریزی شده است. اولاً از منظر رویکردهای اخلاقی نقش سامانه‌های فرهنگی در مقابله با بدپوششی چیست و ثانیاً آثار و بازتابهای اخلاق‌مداری در زمینه پیشگیری از بدپوششی چیست؟ از منظر این نوشتار جامعه و پلیس با محوریت اخلاقی که توسط سامانه‌های فرهنگی تدارک و پروراند می‌گردد در زمینه رعایت قوانین مربوط به حوزه پوشش به ایفاء نقش می‌پردازند. لذا چهار عنصر محوری جامعه هدف، فرهنگ، اخلاق و پلیس به‌عنوان حلقه وصل مباحث این نوشتار ایفاء نقش می‌نمایند. در همین راستا تحقیق حاضر به دنبال تبیین اهمیت و کیفیت تحقق خویش بازدارندگی در زمینه رعایت قواعد پوشش از طریق اتخاذ راهبردهای اخلاق‌مدارانه توسط سامانه‌های فرهنگی می‌باشد. در راستای تبیین نقش و جایگاه سامانه‌های فرهنگی در حوزه تحقق پوشش مطلوب، این مقاله در پنج قسمت به سامان می‌رسد. باتوجه به اینکه موضوع بدپوششی ابتدائاً باید به‌عنوان یک رفتار ضد اخلاقی ارزیابی گردد در گام اول به نقش سامانه‌های فرهنگی در تحقق این باور عمومی پرداخته شده است. سپس به اهمیت معرفی حجاب از طریق سامانه‌های مزبور به‌عنوان یک رفتار تقدس‌آمیز و در عین حال منفعت‌گرایانه اشاره شده است. در مرحله

بعد رسالت نهادهای فرهنگی در ارتقاء نظام‌شناختی جامعه در مورد پدیده پوشش مطرح گردیده است. در قسمت چهارم به آثار اخلاق‌مداری (به‌عنوان محصول کار سامانه‌های فرهنگی) بر سازمان پلیس پرداخته شده است و در بخش پایانی مقاله نیز آثار اخلاق‌مداری اتخاذی توسط سامانه‌های فرهنگی بر تحقق بازپروری و بیان‌گرایی در حوزه تحقق پوشش دینی مطرح گردیده است.

۱. اهمیت و کیفیت ایجاد «تلقی بدپوششی به‌عنوان رفتاری ضد اخلاقی»

سرآغاز فرایند بدپوششی، قصد و انگیزه آن نوع پوشش است. لذا کارآمدترین شیوه مقابله با آن نیز پیشگیری از قصد و انگیزه تخلف است که بیش از هر چیزی به مؤلفه آگاهی و اراده مرتبط است. امروزه کارکرد اصلی جرم‌شناسی کاربردی و زیرمجموعه‌های آن همانند جرم‌شناسی پیشگیری مدار، تأثیرگذاری بر اراده بزه‌کار بالقوه و ایجاد بازدارندگی از سوق بخشی به سمت عملیاتی نمودن جرم است و اتفاقاً موضوع اخلاق نیز تأثیرگذاری بر رفتارهای ارادی آدمیان از طریق آموزش مفاهیم اخلاقی است. به عقیده اندیشمندان بزرگ حوزه علوم انسانی، جرائم اعمالی هستند که به طور جدی به وجدان جمعی جامعه تجاوز می‌کنند و از قوانین اخلاقی جامعه تجاوز می‌نمایند و وجدان‌های سالم را شوکه می‌کنند. قاعدتاً برای وصول به مرحله «شوکه وجدانی»، ارزش‌ها با تدابیر نرم و متناسب فرهنگی - تربیتی باید به شدت در ضمیرهای شهروندان حک شده، پرورش یافته و عمیقاً حس شوند، و دارای چنان نیرویی باشد که هیچ عدم توافقی را تحمل ننماید» (گارلند، ۱۳۹۵، ص ۴۷) و در نتیجه نیاز به اهرم‌های بازدارنده بیرونی که هزینه بردار و دارای عوارض منفی متنوعی هستند کاهش پیدا کند» (آنابلا و رودر یگن، ۱۳۹۷، ص ۳۰).

در این زمینه اگر مردم در فضای ناکارآمدی سامانه‌های فرهنگی، جرمی همانند بدپوششی را صرفاً رفتاری ناقض قانون بدانند و جنبه‌های اخلاقی و بازتابهای عینی آن را از نظر مخفی نمایند؛ قادر نخواهند بود که با تمام روح

و قلب خویش به ایفا و وظیفه در حوزه رعایت قوانین پوشش اقدام نمایند. لیکن تلقی بدپوششی به‌عنوان یک شر اخلاقی این احساس ارزشمند را برای مردم ایجاد می‌نماید که در حال انجام یک رسالت اخلاقی و انسانی و فراتر از یک تکلیف محض اداری - قانونی هستند (کنفیلد، ۱۳۹۲، ص ۴۶) و این امر موجب تقویت مشروعیت و مقبولیت قانون جرم‌انگاری شده در اذهان عمومی نیز می‌گردد. در این راستا جامعه هدف باید به‌گونه‌ای شهودی و وجدانی به این باور برسد که جرمی همانند بدپوششی - فراتر از یک اقدام خلاف قانون، رفتاری ضد اخلاقی نیز است که در تعارض با نظام یک شخصیت سالم است. با این وجود در دنیایی که تکثر اخلاقی به‌عنوان یک اصل و محدود نمودن آزادیهای مردم از طریق جرم‌انگاری به‌عنوان یک استثنای کاملاً محدود امری مقبول و دارای مشروعیت جهانی است؛ صحبت از نوعی پوشش قانونی به نام «حجاب شرعی» نیازمند توجیحات و مبانی قوی عقلی و وجدانی و تمهید شرایط پیشینی فکری و فرهنگی بسیاری است. غفلت از پشتوانه‌های عقیدتی و اخلاقی و استمداد از نیروی پلیس برای الزام به مقررات پوشش، جفایی بر پلیس و تابعان آن مقرر و در تنافی با قاعده وسع و آیه شریفه «لا یکلف الله نفساً الا وسعها» (بقره: ۲۸۶) است که می‌توان آن را یک اصل بنیادین عقلی و شرعی تلقی نمود. لذا حجاب اصولاً باید ریشه در آبشخورهای عقیدتی، اخلاقی و فرهنگی مخاطب داشته باشد و امری که ذاتاً وابسته به نگرشهای بنیادین و سبک زندگی افراد و مستلزم ایجاد ظرفیت عقلی - وجدانی (منطبق با قاعده وسع و یا ممنوعیت تکلیف مالا یطاق) است با تهدید پلیسی قابلیت اجرا نخواهد داشت. اگر مردم حجاب را ناشی از عقاید بنیادین و اخلاق مورد پذیرش خویش بدانند برنامه‌ها و شباهت فضای مجازی و رسانه‌ای نمی‌تواند حجاب را منتفی نماید. همچنانکه اگر افرادی برای رعایت حجاب به اقتناع عقلانی و شهودی واصل نگردند؛ با تهدید به جریمه و زندان هم به آن ملتزم نخواهند گشت.

سخن امام علی (ع) نیز دلالت بر تقدم بازدارنده‌های درونی بر بازدارنده‌های بیرونی دارد: «اعلموا أنه من لم يعن على نفسه حتى يكون له منها واعظ و زاجر، لم يكن له من غيرها لا زاجر و لا واعظ» اگر به شخصی کمک نگردد تا از طریق قدرتهای درونی دارای نیروی وعظ و بازدارندگی گردد از طریق نیروهای خارجی این مهم حاصل نخواهد گردید (نهج البلاغه، خ ۹۰) بدحجابی امروز ایران ریشه در نگرشها و تفسیرهای اخلاقی غیر منبعث از دین و بی تدبیری سامانه‌های فرهنگی و آموزشی و همچنین دهه‌های متوالی تولید شناخت و فرهنگ از جانب رسانه‌هایی دارد که برای اهداف متنوع خود حجاب را بر نمی تابند. لذا بازپذیرش حجاب توسط این طیف مستلزم تولید بسته‌های فرهنگی مناسب برای مقابله با بدپوششی ناشی از عوامل پیشگفته است. از طرفی، تکوین نظم و امنیت در وضعیتی که فاقد توجیه و اقناع عقلانی و وجدانی (به‌مثابه بنیان‌های اخلاقی فرد و جامعه) باشد علاوه بر اینکه امنیت ناشی از آن در دیدگان جامعه ارزشمند محسوب نمی‌شود؛ عزم درونی و انگیزه مند لازم برای استفاده از عقل عملی در راستای پیشگیری از وقوع جرم را نیز حاصل نمی‌کند و تابعان قانون نیز خویشتن را به‌عنوان موجوداتی شایسته تکریم و پاسداشت نمی‌نگرند.

تشریح جنبه‌های معنوی و اخلاقی جرم در طول تاریخ، رسالت اندیشمندان بزرگ بشری حتی در بین غیرمسلمانان نیز بوده است؛ برای مثال کانت در بین اندیشمندان غیرمسلمان جزء معدود افرادی است که تا حدودی سعی می‌نماید، توجه مخاطبین خود را به جنبه‌های نفس‌الأمری و اخلاقی جرم و گناه معطوف دارد. جنبه‌های مزبور باید با شیوه‌های نوین زمانه برای قبح‌انگاری بدپوششی که فاقد آسیبه‌های آنی عینی و محسوس است استفاده گردد. در این راستا کانت جرم را با اصطلاحاتی همانند «شرارت ناحق، رفتار ضد اخلاقی، تمایلات پست و یک عمل حیوانی و خلاف طبع سلیم انسانی» توصیف می‌نماید (کانت، ۱۳۶۹، ص ۷۳) لذا اگر قرار است بدپوششی به‌عنوان یک جرم معرفی گردد

لازم است که جنبه‌های ضداخلاقی آن برای جامعه هدف مبرهن و توجیه گردد. یعنی جامعه به یک اجماع عمومی بر ضداخلاقی بودن پدیده بدپوششی واصل گردد. امری که تحقق آن به غایت دشوار و پیچیده اما واجد آثار ماندگار و حتمی است. اما ناگزیر ذهن مخاطب باید ابتدا به خصلت اخلاقی بودن پوشش مناسب عادت نماید و مقدم بر اینکه توسط پاداش و مجازات تحریک شود لازم است صفات شریف و عالی اخلاقی را در خود تقویت نماید (همان، ص ۸۳) به عبارتی الزامات اداری و یا مجازات بیرونی نباید علت انحصاری التزام به قانون حجاب باشد زیرا «پرهیز از مجازات به علت ترس بیرونی او را برده صفت بار می‌آورد» (همان، ص ۸۲).

امام علی (ع) در راستای تعمیق ادراک مردم نسبت به مقررات دینی سه ویژگی بسیار مهم که با موضوع پوشش مرتبط می‌گردد را عامل انسجام و پایایی دین تلقی می‌نماید. آن سه ویژگی عبارت است: عفت، ورع و حیا. عفت در اصل به معنای حفظ نفس و «من انسانی» از تمایلات و شهوات نفسانی آسیب‌زا است. عفت یک خصیصه معنوی باطنی با ارزش و تقوای اجتماعی و بیرونی نمودی از عفت باطنی است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۸، ص ۱۸۰) در واقع عفت در مفهومی که گفته شد بیشتر در حوزه عفت بطن و فرج استعمال می‌گردد و عفت فرج که والاترین عبادت محسوب و ره‌آورد آن ایجاد ارزش والای انسانی است از طریق پوشش مناسب اجتماعی تحصیل می‌گردد. به عبارتی عفت و پاکدامنی از طرفی باعث انتخاب پوشش مناسب می‌گردد و از طرفی التزام به پوشش دینی باعث تقویت عفت باطنی و قلبی می‌گردد. زیرا در بدپوششی ذهن و فکر تمرکز و انسجام خود را از دست می‌دهد و به اقتضای هر آنچه دیده بیند دل کند یاد صحنه‌های ظاهری از بدپوششی بر فکر و قلب انسان تأثیر سوء می‌گذارد. زیرا بعد از دیدن یک منظره به صورت قهری تمایلی منطبق با موضوع مشاهده شده در انسان ایجاد می‌گردد و حداقل هزینه پاکدامنی و عفت را برای انسان سخت و زیاد می‌نماید.

در روایات مرتبط با موضوع بحث، عفت گاه برترین عبادت، سرمنشاء و مبداء همه خیرها و ارزش‌ها، برترین جوانمردی، راهبرد زیرکان تلقی گردیده و اهل عفاف شریفترین موجودات انسانی تعبیر گردیده^۱ است. در رویکرد دینی هرچیزی که در اختیار انسان قرار گرفته است زکاتی مختص و متناسب با همان موضوع را دارد و زکات زیبایی به‌عنوان یک نعمت ارزنده خداوند مشی و منش عفاف گونه در زندگی اجتماعی اعلام گردیده است.

ارزشی که رابطه نزدیکی با انتخاب پوشش مناسب دارد حیاء و آزر است. البته حیاء و آزر دو جنبه منفی و یا مثبت و به عبارتی ممدوح و مذموم دارد که منظور ما حیاء ممدوح است. یعنی اینکه انسان از شکستن حرمت‌های الهی و اجتماعی حیاء و آزر بازدارنده داشته باشد. این نوع حیاء در لسان امام علی (ع) نوعی زیبایی، تکمیل‌کننده کرامت انسانی، قرین عفاف، دال بر کمال عقل، بهترین لباس دین، دلیل بر ایمان، کلید هر خوبی، بازدارنده از رفتار و افعال قبیح آمیز، پاکسازی‌کننده خطا و گناه، دلالت آشکار بر ایمان، پوشاننده عیوب و... تلقی شده است (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۷۴) این موارد ابعاد مختلف ارزش حیاء اجتماعی است که تثبیت و تکثیر آن باید جزئی از رسالت مهم سامانه‌های فرهنگی باشد. متقابلاً وقاحت و بی‌شرمی بسیار مذموم دانسته شده است؛ برای مثال این رذیله انسانی اجتماعی با تعبیر ذیل برای مخاطب معرفی شده است و لازم است الهام بخش نهادهای فرهنگی در تقبیح‌انگاری وقاحت باشد: «طلیعه هر گونه شر و بدی، سوق‌دهنده انسان به امور قبیح و بد، بدترین وضعیت برای یک انسان، سالب هر گونه خیر و ارزش از انسان» (همان، ص ۳۶۳).

به نظر می‌رسد قرآن کریم نیز گناه و سیئه را به خودی خود نفرت آور معرفی می‌نماید و اولین بزه دیده هر جرم را مرتکب آن معرفی می‌نماید

۱. «الْعِفَّةُ رَأْسُ كُلِّ خَيْرٍ، الْعِفَّةُ أَفْضَلُ [أَصْلُ] الْفِتْوَةِ، الْعِفَّةُ شَيْمَةُ الْأَكْيَاسِ، أَهْلُ الْعَفَافِ أَشْرَفُ الْأَشْرَافِ، زَكَاةُ الْجَمَالِ الْعَفَافِ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۸۵).

و در مواضع مختلف اعلام می‌نماید که هر کسی جرمی مرتکب گردد در واقع آن را علیه خویشستن مرتکب گردیده است و لذا هر جرمی ظلم به نفس محسوب می‌گردد (بقره: ۲۳۱) اگر سامانه‌های فرهنگی مطابق با کارکردها و امکانات خود بتوانند بدپوششی را به‌عنوان ظلم به خود فرد بدپوشش توجیه نمایند امکان همراهی مخاطب با قانون حجاب را میسر می‌سازند. اما اگر مردم و مخصوصاً نوجوانان و جوانان در بستر پرورش و آموزش در موعد مناسب بدین موضوع پی نبرند به احتمال زیاد گمان خواهند کرد پرهیز از بدپوششی تنها به خاطر نهی خداوندی است و نه زیان موجود در آن و خداوند هم نیازی به اطاعت انسانها ندارند. زیرا خداوندی که بی‌نیاز مطلق است؛ گر جمله کائنات کافر گردند؛ بر دامن کبریایش هیچ‌گدی نمی‌نشیند. لذا تا زمانی که پلیدی ذاتی بدپوششی مبرهن نگردد ما به مرحله تربیت اخلاقی در آن حوزه نخواهیم رسید. بر این مبنی بدپوششی در صورتی در وجود مکلف ایجاد نفرت می‌نماید که در ذهن او یک رفتار ناشایست تلقی گردد. در این راستا باید در نظام آموزش و پرورش، خانواده، صدا و سیما و سایر ارگانهای فرهنگی از همان کودکی تنفر و کینه بر ضد چنین اعمالی به کودک القا گردد. «نباید عملی (همانند بدپوششی) را صرفاً به‌عنوان یک عمل ممنوع یا مضر تعریف نماییم. بلکه باید به‌عنوان عملی که فی‌نفسه تنفر آمیز است معرفی گردد. دین و تربیت باید در این جهت گام بردارند که یک تنفر مستقیم نسبت به اعمال زشت جاری نمایند» (همان، ص ۶۵).

امام علی (ع) در راستای عینی سازی قبح نهفته در جرم و گناه می‌فرماید: در شگفتم از کسی که از خوردن غذایی که برایش ضرر دارد پرهیز می‌کند اما از گناه که مایه ننگ و رسوایی و عقوبت است پرهیز نمی‌کند (لیسی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۳۳۰) در رویکرد دینی، قلب به‌عنوان هسته و ساختار اصلی تشکیل دهنده انسان نیاز به مراقبتی ویژه دارد. از جمله اینکه ورودیهای منتهی به آن با ملاحظه و مراقبت هر تصویری را در قلب منعکس نسازند

تا این بنای مستحکم انسانی در نتیجه دریافت عوامل مخرب و فساد آور به اضمحلال و نابودی سوق پیدا نکند. با این توضیحات مشخص می‌گردد که اگر مردم جامعه در بستر تربیت و پرورش فکری بدپوششی را با منافع بنیادین خود در تعارض ببینند به طور قهری پشتیبان حکومت و پلیس در اجرای مقررات پوشش شرعی خواهند شد. لیکن سؤال مهمی که در این ارتباط مطرح می‌گردد این است که سامانه‌های فرهنگی نظام همانند آموزش و پرورش، مراکز دانشگاهی و علمی، صدا و سیما، ستاد امر به معروف و نهی از منکر، سازمان تبلیغات اسلامی و حوزه‌های علمیه و... تاکنون در راستای رسالت‌های اخلاقی خود چه تدابیر و محتواهایی را در راستای تبیین پدیده حجاب به‌عنوان یک فضیلت والای انسانی و اخلاقی تولید و عرضه نموده‌اند که مقوله حجاب علاوه بر اینکه عنوان یک امر مقدس محسوب گردد؛ در عین حال از طرف مکلف به‌مثابه رفتاری واجد منفعت و سود ارزیابی گردد؟

۲. معرفی پوشش به‌عنوان «امری مقدس» و «رفتاری منفعت‌گرایانه»

حضور گسترده و هدفمند اخلاق در تنظیم کنشگری مردم در حوزه پوشش و حجاب مستلزم پیش‌زمینه‌های فراوانی است. در این راستا سامانه‌های فرهنگی از طریق قالب‌های متنوع و متناسب با اقتضائات نوین (همانند تولید فیلم، سریال، رمان، قصه‌های کوتاه، خطابه‌های کوتاه و جذاب و...) باید به گونه‌ای موضوع حجاب و پوشش را مطرح نمایند که اولاً مردم، بدپوششی را رفتاری ضد باورهای اصیل اخلاقی خود و جامعه تلقی نمایند و ثانیاً تمامی تدابیر فرهنگی و تربیتی به گونه‌ای تنظیم گردد که عدم رعایت پوشش متعارف باعث ایجاد شوک وجدانی گردد. عفت و پاکدامنی از منظر علم اخلاق در کنار خصایصی همانند شجاعت، حکمت و عدالت پایه‌های علم اخلاق و از امور فطری محسوب می‌گردد و مهترین رسالت سامانه‌های فرهنگی، تبیین جنبه‌های فطری عفاف و آثار آن در زمینه‌هایی همانند پوشش

متعارف و مناسب است. در این صورت جامعه هدف به سهولت و با کمترین هزینه و چالش پذیرای قانون حجاب و پوشش خواهد شد.

انسان‌شناسان معناگرا در راستای استمداد از خصیصه تقدس‌گرایی انسانها، جرم را تخطی از اخلاقیات جامعه و یک تجاوز به طور شخصی حس شده علیه هر فرد سالم تلقی می‌نمایند (گارلند، ۱۳۹۵، ص ۴۹-۵۰) تحقیق این مفهوم از جرم در جامعه منوط به آن است که پیروی از قوانین در بستر آموزش و تربیت باید به‌عنوان یک امر مقدس جلوه نماید. «تنها با این شیوه است که بدون نیاز به روش‌های سخت و بی‌رحمانه، افراد عمیقاً با حسی از خصوصیت تقدس قوانین اجتماعی اشباع می‌شوند و پیروی از قوانین به‌عنوان وظیفه مقدسی در نظر گرفته می‌شود که به شدت حفظ و کنترل می‌گردد» (همان، ص ۵۸) باتوجه به آنکه حجاب به‌عنوان یک دستور شرعی توسط خداوند تبیین گردیده است و باتوجه به نقش و جایگاه خداوند و دین در متن زندگی مسلمانان، معرفی حجاب به‌عنوان یک امر مقدس برای مخاطب با مانع خاصی مواجه نیست.

در عین حال در حوزه حجاب و عفاف بیش از هرچیز باید اهمیت و کارکردهای اجتماعی و روان‌شناختی نظام خانواده برای مردم تبیین و سپس تأثیر منفی بدپوششی بر تزلزل و اضمحلال آن باتوجه به دو منبع معتبر عقل و نقل آشکار گردد. به عبارتی باتوجه به خصیصه بارز «منفعت محوری» انسان، به هر میزان که در فرایندهای تربیتی، ابعاد منفی جنبه‌های اخلاقی جرم که مستقیماً به ارکان شخصیتی و احساس عزت در مرتکب آسیب وارد می‌نماید بیشتر مورد اشعار او واقع گردد؛ به همان میزان عزم او برای تقویت خصیصه کم هزینه و انسانی‌تر خویش - بازدارندگی افزایش پیدا می‌کند (پرت، ۱۳۹۶، ص ۱۰) زیرا اصولاً انسان موجودی است که عوامل محدودیت‌آفرین در مسیر آزادی در ابعاد مختلف من جمله حوزه پوشش، باید ریشه در عمق باورهای عقلانی و وجدانی وی داشته باشد و هرگونه مداخله کیفی حداکثری که اصولاً دال بر بی‌اعتمادی

قانونگذار به قدرت تنظیم‌کننده عقل و وجدان در سامان‌دهی مناسبات مزبور است قهراً نوعی آسیب به دو ویژگی مزبور (عقل و وجدان) محسوب می‌گردد. به همین جهت در سیاست جنائی اسلام در راستای مبارزه با انواع ناهنجاریها و به خصوص در حوزه بدپوششی، پیشگیری اجتماعی در اولویت است (محمدی جورکویه، ۱۴۰۱، ص ۱۱۲).

در همین راستا سامانه‌های فرهنگ ساز در تنظیم تدابیر و تولید محتوای فکری- فرهنگی برای معرفی حجاب به‌عنوان یک ارزش برتر، باید بدانند که «جامعه مدرن امروزی به طرز بارزتری نسبت به گذشته‌های دور و نزدیک، با ویژگی تجاری و بازاری شناخته می‌گردد (پل راس، ۱۳۷۹، ص ۲۰) و بر تار و پود تمامی اقدامات فردی و اجتماعی انسان‌ها حاکم است و عرصه حقوق کیفری را بی تأثیر نگذاشته است. ۸۰ درصد بزهکاری در جوامع توسعه یافته جنبه سودجویانه دارد. نگرش سنتی نسبت به جرم تغییر یافته است. ضرب‌المثل «جرم سودی ندارد» به «جرم درآمد می‌آفریند» تغییر کرده است. زیرا نظام‌های سنتی کنترل جرم که مرجع ارزیابی اخلاقی شیوه‌های غیر قانونی و حرام بودند در عصر تنوع و ناهمگنی فرهنگی و حق تضعیف و عزلت نشین شده‌اند (پیکا، ۱۳۹۵، ص ۲۶) به همین خاطر انسان‌ها به مدد تدابیر فرهنگی- رسانه‌ای هر اقدام و رفتاری از جمله جرم‌انگاری در دو حوزه جرایم طبیعی و ساختگی را باید به‌مثابه یک تجارت تلقی نمایند که در وهله اول منفعتی مشخص و نه محتمل برای تابعین حقوق کیفری در برداشته باشد؛ نه اینکه مشروعیت و نامشروعیت صرفاً وابسته به اراده مطلق حکومت و یا یک امر فرا انسانی قلمداد گردد (جعفری، ۱۳۸۸، ص ۱۲۰) لازم به ذکر است پذیرش احکام تابع درک فلسفه احکام نیست زیرا معلوم نیست انسان با عقل محدود خود فلسفه تمامی احکام را درک کند در عین حال در بسیاری از آیات قرآنی التزام به دین و اجرای عملی آن در عرصه

زندگی بسان یک تجارت سودبخش تلقی گردیده است^۱ و در مقابل به علت آثار منفی مترتب، دین‌گریزی نوعی از سفاهت و بی‌خردی معرفی گردیده است؛ برای مثال آیات ذیل حجاب را به‌عنوان یک امر نافع برای فرد و جامعه مطرح می‌نماید:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (احزاب: ۵۹): ای پیامبر به زنان و دخترانت و به زنان مؤمنان بگو پوشش‌های خود را بر خود فروتر گیرند این برای آنکه شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند [به احتیاط] نزدیکتر است و خدا آمرزنده مهربان است، این آیه از طریق عبارت فَلَا يُؤْذَيْنَ نشان می‌دهد که حجاب موجب پیشگیری از بزه‌دیدگی و آزار و اذیت در هنگام فعالیت‌های اجتماعی می‌گردد. زیرا حجاب فرد دال بر این موضوع است که عفت و شخصیت معنوی برای فرد دارای حجاب از اهمیت زیادی برخوردار است و کسی حق تعرض به آن را ندارد.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ (احزاب: ۳۳) در آیه مزبور حجاب موجب طهارت قلبی افراد جامعه دانسته شده است.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقَلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا: (احزاب: ۳۲) ای همسران پیامبر شما مانند هیچ یک از زنان [دیگر] نیستید اگر سر پروا دارید پس به ناز سخن مگویید تا آنکه در دلش بیماری است طمع ورزد و گفتاری شایسته گویند. این آیه نیز حجاب را در راستای پیشگیری از وساوس و اندیشه‌های مجرمانه معرفی نموده است.

۱. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدْرِكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ: ای کسانی که ایمان آورده‌اید آیا شما را بر تجارتی راه نمایم که شما را از عذاب دردناک می‌رهاند» (صف: ۱۰).
 «وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ: چه کسی جز آنکه به سبک مغزی گراید از آیین ابراهیم روی برمی‌تابد و ما او را در این دنیا برگزیدیم و البته در آخرت [نیز] از شایستگان خواهد بود» (بقره: ۱۳۰).

با این حساب تأکید بیش از حد بر معرفی اقدامات پلیسی و یا جرم انگاری در زمینه التزام مردم به مقررات پوشش اسلامی به‌عنوان «اقدامی در راستای مصالح اجتماعی» باعث به حاشیه رفتن منافع بالقوه مرتکب جرم به‌عنوان بازیگر اصلی جرم گردیده است. با در نظر داشت تعریف بدپوششی به‌عنوان یک رفتار ضد اوامر حکومتی است که برداشت گروهی از مردم این می‌شود که «قانون چیزی جز یک پوشش و ابزار تسلط و سلطه حکمرانان بر طبقه فرودست اجتماع نیست» (هیکس، ۱۳۹۱، ص ۳۴) عدم تبیین جنبه‌های اخلاقی جرم بدپوششی باعث گردیده است که گروهی از مردم حجاب را تنها نمادی از حاکمیت دینی بدانند؛ لذا گاهی نفس پدیده بدپوششی به‌عنوان یک شیوه اعتراضی به حکومت انتخاب می‌گردد. البته جرم انگاری بدون تبیین مصالح بنیادین و نفس‌الأمری نهفته در آن از طریق تولید محتوای شناختی و فرهنگی، ممکن است برآمده از یک دستور حکومتی و بیگانه نسبت به جامعه هدف تلقی گردد که صرفاً به دنبال تحقق آرمان حکمرانان در برج عاج نشسته است (نجفی ابرندآبادی و هاشم‌بیگی، ۱۳۷۷، ص ۱۳۱) لیکن اصلاح و ارتقاء نظام‌شناختی مردم در راستای پذیرش قانون، ویژگی بارز حکومت‌های مردم‌سالاری است که مردم تحت حاکمیت خود را با ویژگی‌هایی همانند خردمندی و اندیشه‌ورزی به رسمیت می‌شناسند.

۳. تکوین یا تغییر «نظام شناختی» برای پذیرش حکم پوشش

دین متشکل از سه رکن عقیده و اخلاق و احکام است؛ لیکن این سه رکن کاملاً در تعامل با یکدیگرند و نقص یکی بدون شک موجب نقص در دیگری می‌گردد؛ و مثلاً نمی‌توان انتظار داشت بدون حقوق کیفری دینی، عقیده و اخلاق مردم از گزند عوامل مخرب مصون بماند. لذا توسل همزمان به عوامل حقوقی و اعتقادی راهبرد قرآن است. این حقیقت در آیات متعدد قرآنی آمده است.:: برای مثال، در آیه ۶ سوره نساء آمده است: فاذا دفعتم الیهم

اموالهم فأشهدوا عليهم اموالهم و كفى بالله حسيبا: هرگاه اموال یتیمان را به آن‌ها پرداختید در این موضوع بر آن‌ها گواه بگیرید، و با این وجود، خداوند بر رفتار شما گواه و ناظر است. در این آیه که در موضوع استرداد اموال به یتیمان بعد از احراز رشد آن‌ها است؛ توجه همزمان به هردو حقیقت حقوقی و اعتقادی مطمح نظر است. استرداد اموال باید در حضور شاهد و با اخذ مدرک و سند باشد تا از اختلافات بعدی راجع به اصل وقوع این حادثه یا جزئیات آن جلوگیری شود؛ و ثانیاً تأکید گردیده است که خداوند بر جریان این امر ناظر و محاسبه‌گر است. این مطلب علاوه بر این که در مورد تبانی شهود با یکی از طرفین هشدار می‌دهد؛ در ضمن حاوی نکته تربیتی در مورد تعلیم و تربیت و پرورش اعتقادات افراد راجع به خداوند است. یعنی لازم است همزمان با انجام یک عمل حقوقی، عقیده افراد نسبت به خداوند نیز مستحکم‌تر گردد تا اخلاق مبتنی بر باورهای بنیادین معنوی به‌عنوان پشتوانه‌ای اساسی در التزام مردم به قوانین اجتماعی نقش ایفاء نماید.

بر این اساس در نگرش اخلاقی و مجرم‌مدار، عدم تبیین آثار مخرب جرم بر نظام شخصیتی مرتکب جرم توسط نهادهای فرهنگی را می‌توان در زمره اصلی‌ترین علل فقدان «خصیصه اقتاع بخشی قانون» قلمداد نمود. متقابلاً قدرت اقتاع بخشی قانون از طریق ایجاد محتوای فرهنگی که موجب تصور فرد از قبیح بودن رفتاری که در فرایند ذهنی و وجدانی مورد تصدیق او نیز واقع گردد یکی از اهرم‌های مهم بازدارندگی فعال در شخص محسوب می‌گردد و فراهم‌نمودن فرایند تحقق آن برای تسهیل ایفاء وظیفه پلیسی، جزء وظایف اصلی و ذاتی سامانه‌های فرهنگی محسوب می‌گردد که می‌توان آن را یک حق بنیادین فراموش شده در اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و قوانین اساسی کشورها قلمداد نماییم. با این توضیح که نتایج تحقیقات متعدد نشان داده است که ارتکاب زیاد جرایم ناشی از افول و کاهش درک مربوط به شدت قبح جرائم و به عبارت بهتر عقیده به قبیح نبودن جرائم

مزبور بوده است که سردرگمی نهادهای فرهنگی در تنظیم سیاست‌های منطبق با اقتضائات نوین و تورم کیفری و جرم انگاری‌های افراطی در این زمینه بی تأثیر نبوده است (بست، ۱۳۷۲، ص ۲۶۵) در حالی که ارتقاء قدرت درک و فهم نسبت به ذات رفتارهای سوء، عنصر موثری در شکل‌گیری مدیریت درونی و ذهنی برای عدم ارتکاب رفتارهای مزبور تلقی می‌گردد. التزام به قانون با انگیزه‌های اخلاقی که ملهم از تدابیر فرهنگی باشد؛ در قالب یک اهرم فکری نیرومند با فرصت‌های پیش آمده برای ارتکاب جرم که برای هر شهروندی دور از انتظار هم نیست، مواجهه و هم آوردی می‌نماید و در موارد زیادی با دور نگه داشتن پلیس از زندگی شهروندان این امکان را فراهم می‌نماید تا آنها به صورت خودجوش و انگیزه مند بر زندگی خود کنترل داشته باشند. زیرا دریافت شهودی آسیب‌های نفسانی جرم (مبنی بر اینکه جرم با آرامش روحی و روانی من انسانی در تعارض و ناسازگاری است) منجر به شکل‌گیری یک رفتار مسئولانه در فرد می‌گردد و به جهت فراخوانی هسته مرکزی شخصیت انسان یعنی اراده و اختیار او بیشترین انطباق را با ساختار شخصیتی او دارد. منظور از مسئولیت در اینجا هم در مفهوم پاسخ‌پذیری استعمال می‌گردد و هم به‌عنوان یک فضیلت. مسئولیت نوع دوم که به یک مسئولیت‌کنش‌گر و فعال اشاره می‌نماید ناشی از این است که عامل انسانی با درک درست و شفاف آنچه در باطن و ذات رفتار مجرمانه نهفته است برنامه‌های زندگی خود را به گونه‌ای تنظیم می‌نماید که عاری از ارتکاب و حتی نزدیک شدن به محدوده خطرناک ارتکاب جرم باشد. آن هنگام که عدم ارتکاب جرم ناشی از اشراف به واقعیت پدیده مجرمانه است؛ فرد به فضیلتی نائل می‌آید که در حوزه دین‌مداران به‌عنوان تقوا یاد می‌گردد. اما مسئولیت نوع اول یک نوع مسئولیت‌کنش‌پذیر، قهری و ناگزیر است که به طور معمول پس از رخداد یک حادثه تلخ و ناشایست مجرمانه به وجود می‌آید. به‌هرحال تعبیر بدپوششی به‌عنوان یک برآیند

ضد اخلاقی توسط جامعه هدف، مرتبط با ویژگی‌های انسان‌شناختی توانمند سازی و هماهنگی است (وینسنت، ۱۳۹۸، ص ۵۹۸).

در تعبیر مزبور، پیش فرض سامانه‌های فرهنگی در مورد مخاطب آن است که آنها توانایی درک مذموم بودن جرم را دارد و جرم‌انگاری رفتار مزبور جزئی از خواسته‌های عمیق آنان محسوب می‌گردد. ثانیاً تلقی مزبور موجب توانمند سازی و تقویت قدرت اراده مخاطب می‌گردد (حق نظری و شایگان، ۱۳۹۵، ص ۱۱-۵۲) ثالثاً تقویت قدرت اراده موجب ایجاد هماهنگی فرد با محیط اجتماعی می‌گردد که فرد عضو آن است و هماهنگی مزبور موجب سرمایه اجتماعی می‌شود که از پایه‌های مهم سلامت روانی محسوب می‌گردد (عشایری و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۵۹-۸۲) در واقع فرد زمانی به بزهکار تبدیل می‌شود که در سایه بی تدبیرهای فرهنگی - آموزشی، تفسیر و برداشت نامساعد و منفی از قانون بر تلقی و برداشت مساعد و مثبت از قانون غالب و در فرایند تولید ندامت ناشی از ارتکاب جرم اختلال ایجاد می‌نماید (پیکا، ۱۳۹۵، ص ۷۶) لذا وظیفه جامعه تمهید شرایط فرهنگی - تربیتی منجر به بازتولید ندامت در مرتکب جرم است. زیرا کسی که از جرم ارتكابی خود نادم نیست احتمالاً ارتكاب مجدد آن را یک امر طبیعی و شاید هم حق خود می‌داند و این امر باعث سنگینی و گسترده‌گی ناگزیر فعالیت‌های پلیسی می‌گردد. در عین حال راهبرد سازمان پلیس در مقابله با موارد ناگزیر بدپوششی، حتی الامکان باید بر محوریت عناصر و مضامین اخلاقی سامان یابد.

۴. تأثیر اخلاق‌مداری بر سازمان پلیس

بدپوششی به‌عنوان یک موضوع اصالتاً اخلاقی و معنوی، مستلزم یک واکنش کاملاً افتراقی و خاص نسبت به سایر جرایم مشهود همانند کیف قاپی، نزاع و درگیری خیابانی و یا مزاحمت اطفال و بانوان است. با عنایت

به اینکه اصل پوشش، موضوعی عقیدتی و اخلاقی و فرهنگی است؛ باید با پشتوانه‌های سامانه‌های فرهنگی، پلیس در بستری از اخلاق‌مداری و با رعایت اصول انسانی و شرعی در راستای مقابله با بدپوششی اقدام نماید؛ تا صرف واکنش پلیسی موجب ایجاد اشمئزاز و احتراز از مقوله پوشش متعارف نگردد. بعضی از اصول مزبور عبارتند از:

۴-۱. کرامت‌مداری

در هر حرکت و فعالیت فردی و یا اجتماعی، کرامت و شأن انسانی باید رعایت گردد. خواه در تنظیم و تصویب قوانین، خواه در اجرای آن و یا در هنگامی که آن قانون نقض می‌گردد و قرار است به جرم خاطی رسیدگی شود. بر این اساس می‌توان هدف غایی حقوق را تلاش برای حفظ کرامت و ارتقای آن و پیشگیری از عوامل آسیب‌رسان به کرامت انسانی تلقی نمود. رعایت شأن ارزشی و کرامت متخلف و حتی ناظران واکنش پلیسی، مستلزم برخوردی کاملاً اخلاقی و لین و پرهیز از هر گونه خشونت معمول پلیسی است. برای تحقق این منظور نیروهای موسوم به گشت ارشاد باید گزینش شده بهترین و اخلاقی‌ترین نیروهای پلیس باشند. سرشار از شرح صدر و مسلط به انواع مهارت‌های شناختی و روانشناختی باشند تا مخاطب را در موضع لجاجت و موضع‌گیری فعال قرار ندهند. حتی در نگاه اول بتوانند با شناخت لحظه‌ای مخاطب خود اصل فردی سازی مواجهه با او را در عالی‌ترین وجه قابل تصور اجرا نمایند.

۴-۲. استدرارج‌مداری

مقابله با بدپوششی زیر مجموعه امر به معروف و نهی از منکر است و تمامی مراحل تدریجی آن باید به درستی اجرا گردد. در واقع فلسفه حاکم بر تدریجی بودن مراحل امر به معروف و نهی از منکر، آن است که هدف از این تکلیف شرعی کسب نتیجه مطلوب است و نه صرف انجام آن (خمینی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۴۹۷) بدون احتمال کسب نتیجه مطلوب و یا با احتمال

جری‌تر شدن مخاطب در نتیجه اجرای این مقرره، هر گونه اقدام آمرانه و یا ناهيانه (به‌جز در موارد خاص) فاقد مبنای شرعی است.

۴-۳. عدالت‌مداری

اصل تساوی در مقابله با تظاهر بدپوششی صرف نظر از مسائلی همانند مکان جغرافیایی تخلف و یا جایگاه افراد، یک اصل اخلاقی و لازمه تأثیرگذاری آن است. البته این موضوع به معنای نادیده‌انگاری شرایط و موقعیتهای مختلف و برخورد یکسان با این پدیده نیست. بلکه اصل مقابله با بدپوششی با در نظر داشت مقتضیات زمانی و مکانی است که مستلزم تغییر در نوع مقابله نیز است. اما به‌رحال با توجه به گسترش فضاهاى رسانه‌ای و مجازى در کشور هر گونه مقابله گزینشی با پدیده مزبور و نادیده گرفتن بدپوششی‌های افراد خاصی همانند سلبریتها و یا ساکنین بعضی از مناطق خاص، ظرفیت انعکاس گسترده اجتماعى را دارد و در صورت پدیداری احساس تبعیض و رویکرد افتراقی در مقابله با آن باعث اثرزدایی از واکنش‌های قهری و پلیسى می‌گردد. به‌رحال تبیین اصول اخلاقی فوق‌الذکر و سایر اصول مرتبط، باید در صدر تدابیر فرهنگى سامانه‌های فرهنگى فعال در زمینه تحقق پوشش اسلامى باشد تا موجب تحقق بازپرورى و بیان‌گرایی مطلوب گردد.

۵. تأثیر اخلاق‌مداری بر بازپروری و بیان‌گرایی

هر چند که اهدافی همانند بازپروری و سزاگرایی به‌عنوان اهداف مجازات مطرح می‌گردد؛ با این حال نقش سامانه‌های فرهنگى در تحقق اهداف مزبور غیر قابل انکار و چشم پوشی است. در واقع برخورد سرکوبگرانه باید به‌عنوان آخرین حلقه و راهکار در مقابله با بدپوششی محسوب گردد. حتى کارآمدی واکنش قهری و پلیسى نیز مستلزم آن است که تمامی نهادهای فرهنگى و مذهبی به نوبه خود با تدابیر پیشینی متناسب با کارکردهای ذاتی خود، تحقق اهداف بازپروری و بیان‌گرایی را تسهیل نمایند.

۵.۱. تأثیر اخلاق‌مداری بر بازپروری

همگام‌سازی مردم با قوانین مصوب در حوزه حجاب و عفاف یک موضوع اخلاقی محسوب می‌گردد و باید با اقدامات تدریجی و نرم و گام به گام ارگان‌های فرهنگی مرتبط محقق گردد و شاید انتظار تحقق هم‌نویسی در محیط زندان بسته و تاریک و غمزا و یا تجویز یک جریمه نقدی یک آرمان دست‌نیافتنی باشد. در واقع هر چند که بازپروری محصول نهایی یک نظام عدالت کیفری قلمداد می‌گردد؛ ولی در موضوعی همانند بدپوششی بذره‌های این محصول باید در معرفی هدفمند و هوشمندانه موضوع پوشش به‌عنوان یک ضرورت اخلاقی - انسانی از طریق سامانه‌های فرهنگی کاشت گردد. در واقع با تدابیر پیشینی فرهنگی - تربیتی و علمی است که متهم در اولین مواجهه با نظام عدالت کیفری، پلیس را فراتر از یک مأمور و معذور و بلکه او را انسانی مصمم و آگاه و دغدغه‌مند در راستای مصالح اجتماعی و فرد می‌بیند. لذا آموزش اخلاقی مردم در زمینه نوع پوشش مطلوب، باید در صدر تدابیر سامانه‌های فرهنگی - دینی جامعه واقع گردد تا برخوردهای قهری مؤثر افتد. زیرا ارشاد کیفری در مورد فردی که هیچ تصویری از نادرستی بدپوششی ندارد به هیچ عنوان نمی‌تواند موثر واقع گردد. لیکن تبیین ضرورت پوشش از طریق فرایندهای تربیتی، بزه‌کاران بالقوه را به‌عنوان یک کنشگر اخلاقی واجد این توانایی می‌سازد که بر خطاهای خود واقف و به آن معترف و در جهت اصلاح خودگام بردارند (بروکس، ۱۳۹۵، ص ۱۰۳) در واقع از آنجا که هر نوع اصلاحی از درون بر می‌خیزد؛ تحلیل و تبیین جرم از طریق سامانه‌های معین و فرهنگی برای مجرمین و غیر مجرمین باید به‌گونه‌ای باشد که تنفر از بزه بدپوششی را درونی نماید. به‌گونه‌ای که فرد ارتکاب جرم مزبور را با فطرت یا ساختار وجودی خود در تناقض ببیند و عزم او برای اصلاح و بازسازی ناشی از این تصور باشد.

۵.۲. تأثیر اخلاق‌مداری بر بیان‌گرایی (بلاغ‌مبین)

یکی از مهمترین انشعابات سزاگرایی که جرم و مجازات را با رویکرد فرهنگی و اخلاقی، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد «تئوری بیان‌گرایی» است که با اصطلاح قرآنی و دینی بلاغ‌مبین نیز همخوانی دارد (نحل: ۸۲) در عین حال «بیان‌گرایی» جدیدترین نظریات تبیینی در مورد ماهیت و کیفیت واکنش‌های جامعه‌ی با رویکرد اخلاقی است که در سال‌های اخیر مورد اقبال بسیاری واقع گردیده است. بر اساس این تئوری واکنش اجتماعی از طریق تولیدات متناسب و محتوایی توسط نهادهای فرهنگی، باید به‌عنوان اجماع عمومی مخالفت با جرم درک گردد که مقدم بر مشروعیت حکومتی دارای مقبولیت مردمی است و مجرم فردی است که یک ملت در برابر او موضع گرفته‌اند (بروکس، ۱۳۹۵، ص ۱۵۰).

بر حسب این تئوری در بستر تدابیر فرهنگی بر بزه و نه بزه‌کار، باید داغ‌نگ حک گردد تا بدون اینکه زشتی آن یک احساس‌گذرا تلقی گردد تبدیل به یک قضاوت نهائی دائمی گردد و آشکارا و به روشنی برانگیزاننده تنفر عمومی باشد. لذا از دید بیان‌گرایان، «واکنش اجزاء دستگاه عدالت کیفری و از جمله پلیس، صرفاً آخرین حلقه‌ی بیان قطعی ارزیابی اخلاق (عمومی) راجع به یک رفتار ذاتاً ناپسند در یک شیوه ساختار یافته است» (همان، ص ۱۶۵).

مقبول‌ترین دیدگاه در بیان‌گرایی، «نظریه ارتباطی واکنش قهری» است. بر حسب این دیدگاه واکنش قهری همزمان مستلزم تکوین دو تبیین اخلاقی بین جامعه و بزه‌کار است که رابطه تقابلی با یکدیگر دارند. در گام نخست جامعه از طریق نهادهای فرهنگی با یک نگرش اخلاقی جرم را تقبیح می‌نماید و در گام ثانویه جامعه هدف و یا «بزه‌کار با درک تقبیح عمومی جرم با اظهار پشیمانی با عموم ارتباط برقرار می‌نماید و بر درک عمومی از جرم صحه می‌گذارد و خود را با آن همراه می‌نماید» و این ارتباط دو سویه رکن اصلی اصلاح نیز محسوب می‌گردد (Duff, 2001, p.88) به‌هرحال

با تقویت هنجارهای کیفری از طریق مفاهیم اخلاقی، پلیس به‌عنوان یک دستگاه مدافع ارزشها، واجد یک رویکرد ارزشی می‌گردد. درواقع بیان‌گرایی با شیوه پیشگفته، باعث بالا رفتن هزینه‌های باطنی و وجدانی ارتکاب جرم می‌گردد و شخصی که به درک مزبور رسیده است در واقع یک عامل نظارت درونی قوی در ساختار وجودی خویش تعبیه نموده است که ارتکاب جرمی همانند بدپوششی را با گزندگی و سرزنش قوی درونی می‌نماید و متعاقباً ارتقاء حساسیت درونی نسبت به جرم موجب یک احساس تعلق پایدار و تسهیل‌کننده فرایند ارجاع به اجتماع می‌گردد و به تبع آن استفاده از ابزارهای قهری و سرکوبگر حقوق کیفری کاهش پیدا می‌کند. هزینه سنجی درونی ارتکاب جرم ناشی از عوامل مختلفی است. در حقوق کیفری عرفی به‌صورت کلی گفته می‌شود که دو عامل در تعیین هزینه‌های مترتب بر جرم نقش دارد: میزان صدمه و آسیب وارده و میزان قابلیت سرزنش (بکاریا، ۱۳۷۷، ص ۹۴) بر این اساس دادرسی کیفری برای ارزیابی میزان هزینه‌های درونی ارتکاب جرم هردو عامل (که تمهید آن بر عهده نهادهای فرهنگی و تربیتی است) را باید مورد لحاظ قرار دهد: فرد تا چه میزان از ارتکاب جرم احساس صدمه و آسیب درونی می‌نماید و تا چه سطحی به سرزنش و مواخذه خویش اقدام می‌نماید؟ هردو عامل متأثر و وابسته به کیفیت و نوع نظام اخلاقی است که فرد آن را پذیرفته است. اما اگر وی استعدادها و ظرفیت خود سازندگی خویش را در نتیجه فقدان بیان‌گراییهای فرهنگی مطلوب، نادیده گرفت و صرفاً «در نتیجه عوامل سخت بیرونی مجبور به اصلاح رفتار خویش گردد تا حدودی از حالت طبیعی خود فاصله گرفته است.» (هگتور زاگال، ۱۳۹۷، ص ۶) افرادی که فاقد ظرفیت اخلاقی برای اصلاح خود هستند شایستگی چندانی برای بهره‌مندی از تأسیساتی همانند مجازات‌های جایگزین حبس، عفو خصوصی، آزادی مشروط و... ندارند.

نتیجه

جستار حاضر در راستای تبیین موضوع مفروض تا حدودی نشان داده است که اولاً با بهره‌برداری از اخلاق به‌عنوان یکی از عناصر بنیادین سازنده اجتماع و انسان، سامانه‌های فرهنگی واجد یک رسالت معنوی و تعالی بخش در زمینه تزریق ادراکات مطلوب در همه حوزه‌ها و از جمله مقابله با بدپوششی می‌گردد و ثانیاً اخلاق‌مداری، باعث همراهی فعال و کنشگر مردم با انگیزه‌های تعالی اخلاقی در راستای التزام به مقرات پوشش می‌گردد و این دو موضوع باعث می‌گردد تا حجاب ناشی از عفاف یعنی «پوششی عقیفانه» و مرتبط با یک اقدام اخلاقی و ارادی باشد. از مجموعه این مباحث چنین برمی‌آید که ظاهراً نظام سیاست جنایی کشور، به‌علت ضعف سامانه‌های پشتیبان فرهنگی - تربیتی، از ظرفیت واقعی و حداکثری اخلاق (به‌عنوان عامل فعال سازی اراده بازسازگاری و اجتماع پذیری) برای تبیین و تقویت آن نهاد، همگام‌نمودن مردم با الزام‌های کیفری و حل چالش‌های فرارو بهره‌برداری نکرده است و پلیس را در کارزار مقابله با بدحجابی بدون اقتضائات پیشینی تنها رها نموده‌اند. در حالیکه اهمیت اخلاق‌مداری در راهبری سامانه‌های فرهنگی و به تبع آن مردم ناشی از این واقعیت است که انسان بعضاً از دریچه نگاه اخلاقی خود به ارزش‌های حاکم بر حقوق کیفری و مسئولیت‌های اجتماعی می‌نگرد و آنها را مورد پذیرش و یا رد قرار می‌دهد و بر اساس همان نگرش کنشگری‌های خود را تنظیم و هدایت می‌نماید. اما پیشگیری از بدپوششی در نتیجه نظام بینشی ترس یا نفرت و احساسات دو پهلو و مبهم، فاقد درون مایه انسانی لازم برای ایستایی در مواجهه با آن نوع هنجارشکنی است. لیکن (در صورتی که جرم‌انگاری در بستر اخلاق‌مداری متولد گردد) از طریق تقبیح اخلاقی، تمامی شخصیت انسانی در برابر جرم فراخوانی و سازماندهی می‌گردد. اگر معیار التزام فردی به قوانین، انحصاراً عوامل ظاهری، روبنایی و سطحی باشد (مثلاً رعایت

حقوق کیفری رفتار مجرمانه را با نظام اخلاقی (هویت و جوهره خویش) در تعارض و تنافی آشتی ناپذیری ببیند به صورت تدریجی یک نظام درونی در افراد شکل می‌گیرد که همانند یک بازدارنده قوی و دائمی عمل می‌نماید و به تدریج محدوده توسل به تدابیر سرکوبگرانه تقلیل پیدا می‌کند. با این توضیحات مشخص می‌گردد که تحقق موضوع این نوشتار همچنین نیازمند بسترهای متنوع اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و حتی اقتصادی خاصی است و با توجه به گسترش مظاهر بدپوششی در جامعه به نظر می‌رسد که سامانه‌های فرهنگی تاکنون در ایفاء رسالت اجتماعی و دینی خود مبنی بر بازتولید محتوای اخلاقی که موجب نهادینه شدن التزام به پوشش در جامعه هدف گردد قصور و کوتاهی نموده است. لذا پیشنهاد این نوشتار آن است که با شیوه‌های مقتضی تدابیر گذشته سامانه‌های فرهنگی مورد آسیب‌شناسی واقع گشته و راهبرد تقبیح انگاری بدپوششی با استفاده از علوم و فنون نوین بشری به جد در دستور کار آنها واقع گردد. علاوه بر این پژوهشگران مختلف رشته‌های علوم انسانی تبیین علمی بسترهای مزبور را جزئی از رسالت خود قلمداد نمایند.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی ندارد..

سهام نویسندگان در پژوهش

تمام نویسندگان در طراحی، اجرا و نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند و محتوای نهایی مقاله را تأیید می‌کنند.

تضاد منافع

نویسندگان تصریح می‌کنند که هیچ‌گونه تضاد منفعی در ارتباط با این مقاله وجود ندارد.

منابع

- آتابلا، میراندا و رودر یگز؛ سیاست جنائی چالش‌های نو راهکارهای کهنه؛ ترجمه محمد نسل؛ تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷.
- استیون، ای بارکان؛ قانون و جامعه؛ ترجمه علی غلامی و دیگران؛ تهران: نشر دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۷.
- ایستون، هیکس؛ توضیح نپست مدرنیسم؛ شک‌آوری و سوسیالیسم از روسو تا فوکو؛ ترجمه خاطره سهرابی و فرزانه حسابی؛ تهران: نشر پژوهاک، ۱۳۹۱.
- بروکس، تام؛ مجازات؛ ترجمه محمدعلی کاظم‌نظری؛ تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
- بست، ژان میشل؛ جامعه‌شناسی جنایت؛ ترجمه وحیدا فرعون؛ مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۲.
- بکاریا، سزار؛ رساله جرایم و مجازات‌ها؛ ترجمه محمدعلی اردبیلی؛ چ ۳، تهران: نشر میزان، ۱۳۷۷.
- پرت، جان؛ مجازات و تمدن، تساهل و عدم تساهل کیفی در جامعه مدرن؛ ترجمه هانیه هژیرالساداتی؛ تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶.
- پیکا، ژرژ؛ جرم‌شناسی؛ ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی؛ چ ۴، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
- تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد؛ تصنیف غررالاحکم و دررالکلم؛ قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.
- تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد؛ غررالاحکم و دررالکلم؛ چ ۲، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۱۰ق.
- حق‌نظری، محمدرضا و فریبا شایگان؛ «نقش مشارکت نهادهای مردمی در پیشگیری اجتماعی از جرم»، فصلنامه علمی پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی؛ سال یازدهم، ش ۴، زمستان ۱۳۹۵، ص ۳۳-۵۲.
- خمینی، سیدروح‌الله؛ تحریرالوسیله؛ ج ۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۹۲.
- عشایری، طاهّا، الهام عباسی، اکبر ذوالفقاری و فاطمه نامیان؛ «فراتحلیل تأثیر سرمایه اجتماعی بر گرایش به جرم»، فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی؛ ش ۴، زمستان ۱۳۹۹، ص ۵۹-۸۲.
- عیوضی، محمدرحیم؛ «مفهوم‌شناسی فرهنگ به‌عنوان یک عضو پیوندی»، دانشگاه اسلامی؛ ش ۱، بهار ۱۳۸۷، ص ۲۵۵.
- کانت، امانوئل؛ بنیاد مابعدالطبیعه اخلاق؛ ترجمه حمید عنایت و علی قصری؛ تهران: شرکت انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۹.
- کنفیلد، جان وی؛ تاریخ فلسفه غرب؛ ترجمه یاسر خوشنویس؛ تهران: انتشارات حکمت، ۱۳۹۲.

- گارلند، دیوید؛ مجازات و جامعه مدرن؛ ترجمه نبی‌الله غلامی؛ تهران: میزان، ۱۳۹۵.
- لازرز، کریستین؛ درآمدی بر سیاست جنائی؛ ترجمه علی‌حسین نجفی ابرندآبادی؛ چ ۱۰، تهران: میزان، ۱۴۰۱ ق.
- لیثی واسطی، علی‌بن‌محمد؛ عیون‌الحکم والمواعظ؛ قم: دارالحدیث، ۱۳۷۶.
- محمدی جورکویه، علی؛ «موضع سیاست جنائی اسلام در مسئله حجاب»، مطالعات فقهی حقوقی زن و خانواده؛ ش ۱۰، ۱۴۰۱ ش، ص ۱۱۱-۱۳۴
- مصطفوی، حسن؛ التحقیق فی کلمات القرآن‌الکریم؛ ج ۸، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸.
- مطهری، مرتضی؛ آشنایی با علوم انسانی؛ تهران: انتشارات همشهری، ۱۳۶۲.
- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین و حمید هاشم‌بیگی؛ دانشنامه جرم‌شناسی؛ تهران: انتشارات دانشگاه شهیدبهشتی، ۱۳۷۷.
- وینست، گریتیس؛ افسانه‌پردازی‌های دادگستری ترمیمی؛ ترجمه علی شجاعی؛ تهران: میزان، ۱۳۹۸.
- R.A. Duff; Towards a Theory of Criminal Law?; *Proceeding of the Aristotelian Society: Supplementary Vol LXXXIV*, 2010, pp.1-25 -